

dekrety, które były stanowiskiem Rzymu w tych sprawach, ale zbyt lakonicznie je wykorzystał w publikacji. Każdy z tych przypadków był prawnie złożony i szczegóły w nich były ważne. Nie mniej książka jest wartościową pozycją naukową i godną polecenia nie tylko kanonistom.

ks. Henryk Stawniak SDB

O. Przemysław Michowicz OFMConv., *La dimissione facoltativa dall'Istituto religioso secondo il Codice di Diritto Canonico del 1983. Le problematiche nell'applicazione della procedura*, Pontificia Università Lateranense, Romae 2013, ss. 325.

Publikacja o. P. Michowicza będąca przedmiotem recenzji jest dysertacją doktorską napisaną i obronioną na Wydziale Prawa Kanonicznego Papieskiego Uniwersytetu Laterańskiego w Rzymie w czerwcu 2013 r. i w tymże roku wydana w całości drukiem. O. P. Michowicz, zdecydował się zmierzyć z problemem trudnym w życiu zakonnym, wciąż aktualnym, a nawet nasilającym się w ostatnich latach i ewidentnie przykrym w swych skutkach. Wykluczenie bowiem zakonników z instytutu, przeprowadzane przez właściwego przełożonego należy do najsurowszych środków stosowanych wobec niepoprawnych osób konsekrowanych. Biorąc zaś pod uwagę trzy sposoby wydalenia zakonnika według obowiązującego prawa kanonicznego tj. *ipso facto*, *ab homine* obligatoryjnego i fakultatywnego, o. P. Michowicz obrał ostatni z nich, którego zasadnicza trudność polega na podjęciu właściwej decyzji przez przełożonego zakonnego, co do ewentualnego rozpoczęcia procesu wydalenia zakonnika czy też zastosowanie innych, znacznie łagodniejszych środków zmierzających do poprawy życia winnego. Brak decyzji lub niewłaściwe rozeznanie sytuacji mogą przynieść szkodę – jak podaje Autor we wprowadzeniu do dysertacji – instytutowi, osobom trzecim, Kościołowi, a w końcu samemu zakonnikowi.

Zamiarem recenzowanej publikacji jest przestudiowanie instytucji wydalenia fakultatywnego nie tylko z punktu widzenia teoretycznego ale przede wszystkim od strony praktycznego zastosowania jej w życiu zakonnym, ponieważ jak zauważa Autor, nie tylko popełnienie przestępstwa stanowi powód do wydalenia zakonników ale ustawiczne zmiany

społeczno-kulturalne przyczyniają się coraz częściej do niedochowania przez nich wierności podstawowym zasadom życia konsekrowanego, doprowadzając w konsekwencji do usunięcia z instytutu. Kwestia aplikacji norm prawnych w codzienności życia zakonnego jest dla Autora tak istotna, że słusznie zdecydował się on na rozszerzenie tytułu publikacji o drugą jego część tj. *Problematyka aplikacji procedury*. Autor jest też osobiście przekonany, że obrona tematyka wymaga przeprowadzenia dogłębnego badania mimo istniejących już opracowań w tej dziedzinie, także tych w j. polskim jak np. publikacja Marcina Bidera, *Wydalenie fakultatywne z instytutu zakonnego według Kodeksu Prawa Kanonicznego*, Lublin 2006, Wyd. KUL.

Studium o. P. Michowicza obejmuje stronę tytułową, wykaz skrótów (s. 3-7), wprowadzenie (s. 9-15), cztery rozdziały merytoryczne (s. 17-280), wnioski końcowe (s. 281-292) bibliografię (s. 293-321) z podziałem na źródła i dokumenty (s. 393-301) oraz publikacje (301-321). Te pierwsze zostały dokładniej podzielone wskutek przypisania ich Soborowi Watykańskiemu II, papieżom, poszczególnym Kongregacjom Stolicy Apostolskiej i Komisjom papieskim. W publikacjach natomiast wyróżniono pozycje książkowe (s. 301-307) i artykuły (s. 307- 321). Ostatnią część rozprawy stanowi spis treści (s. 323-325).

We wprowadzeniu do dysertacji Autor precyzuje zakres swych badań naukowych wyjaśniając, że zogniskują się one wokół kan. 696 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku podającego przyczyny wydalenia fakultatywnego *ab homine*. Zostanie w nich natomiast pominięta kwestia przestępstwa przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu wynikająca z kanonów 695 i 1395 § 2 KPK/1983 dotycząca przyczyny obowiązkowego wydalenia zakonnika, gdyż wspomniane przestępstwo tylko w niektórych okolicznościach przyjmuje postać przesłanki wydalenia fakultatywnego tzn. wówczas, gdy przełożony zakonny może wydalić zakonnika z instytutu ale nie musi, jeżeli znajdzie inny właściwy sposób, służący poprawie życia przestępcy, wyrównaniu naruszonej przez niego sprawiedliwości i naprawienia zgorzenia. W dalszej części wprowadzania o. P. Michowicz przedstawia w oszczędnych słowach metody badawcze wykorzystane w realizacji podjętego zagadnienia oraz podaje informacje o treści poszczególnych rozdziałów pracy.

Autor, przed przystąpieniem do analizy zasadniczego przedmiotu publikacji w unormowaniu KPK/1983 roku, nakreślił uprzednio panoramę historyczno-prawną źródeł instytucji wydalenia fakultatywnego zakonnika w ramach pierwszego rozdziału pracy pt. *Źródła prawne instytucji wydalenia w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku*. Odwołał się w tym

względnie głównie do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 roku, nauczania Soboru Watykańskiego II, jurysprudencji Świętej Kongregacji do spraw Zakonników oraz Schematów z 1977, 1980 i 1982 roku do KPK/1983 roku. W podrozdziale dotyczącym jurysprudencji omówił trzy dokumenty posoborowe będące wynikiem ciągłego dążenia Prawodawcy kościelnego do udoskonalenia procedury wydalenia zakonnika, chociażby poprzez tendencję do jej uproszczenia i ujednolicenia. Dwa z nich to *modus procedendi* dla Zakonu Braci Mniejszych z 1969 r. i Zakonu Kaznodziejskiego z 1972 r. zatwierdzone przez Stolicę Apostolską oraz reskrypt *Processus iudicialis* z 1974 r. regulujący wydalenie profesów wieczystych ze wszystkich zakonów kleryckich. Wymienione dokumenty nawiązujące do soborowych zasad: *bonum animarum*, pomocniczości i ochrony praw człowieka, miały na celu, jak odnotowuje Autor we wnioskach pierwszego rozdziału studium, dążenie do przeprowadzania procesu wydalenia na drodze administracyjnej, zapewnienie zakonnikowi szerszego prawa do obrony, możliwości odwołania się przez niego od decyzji w formie rekursu. Zaakcentowano również obowiązek położonych do postępowania ze słuszością i ewangeliczną miłością wobec wydalonego zakonnika. Zobligowano ich do podawania argumentów skłaniających do wydania dekretu, a odpowiednią władzę kościelną do zatwierdzenia dekretu wydalającego. Z drugiej jednak strony, brano także pod uwagę w procesie wydalenia ochronę dobra instytutu zakonnego, do którego wydalany zakonnik przynależy. Rozdział pierwszy ukazał więc trudną drogę kształtowania się przepisów prawnych regulujących wydalenie zakonnika, nacechowaną rozwojem swoistych elementów prawa kanonicznego, zasadami Ewangelii oraz tradycją *Concilium Vaticanum II*. Szkoda, że o. P. Michowicz nie pokusił się o dokładniejsze zbadanie sposobu usuwania mnichów w pierwszych wspólnotach monastycznych. Wspomina o nim zdawkowo zarówno we wprowadzeniu do dysertacji, we wstępie do pierwszego rozdziału, jak i w treści samego pierwszego rozdziału. Tymczasem już długi proces wydalenia mnicha przyjęty przez pierwszych zakonodawców: św. Bazylego, św. Augustyna i św. Benedykta oddawał zamysł, do którego Sobór Watykański II, a następnie Prawodawca w KPK/1983 roku powrócili. Bo czy nie świadczą o tym wielokrotne próby podejmowane przez opata klasztoru pozyskania niepoprzanego mnicha dla wspólnoty? A czy stwierdzenie *Reguły* św. Benedykta o konieczności usunięcia mnicha ze wspólnoty „aby jedna chora owca nie zaraziła całej trzody” (rozdz. 28) nie jest nowatorskie? O. P. Michowicz usiłując ukazać posoborową naturę instytucji wydalenia zakonnika ostatecznie, jak się

wydaje, do tych wniosków zmierzał, nie dostrzegając ich w początkach monastycyzmu. Czy nie dodałoby waloru jego wywodom i całej dysertacji ukazanie dawnej tradycji monastycznej wydalenia mnicha jakże zbieżnej z duchem norm obowiązującego Kodeksu w tym względzie?

W rozdziale drugim zatytułowanym *Wydalenie fakultatywne: cechy charakterystyczne*, o. P. Michowicz przechodzi do istoty zagadnienia wyznaczonego tematem dysertacji. Na wstępie zatrzymuje się nad fakultatywnością wydalenia zakonnika poświęcając dużo miejsca naturze tejże instytucji, która pozwala zrozumieć, że prawo powszechne nie obliguje właściwego przełożonego do wydalenia zakonnika, a jedynie daje mu taką możliwość. Szczególnie cenne w tym względzie są przemyślenia Autora, nawiązujące zresztą do doktryny innych kanonistów, a dotyczące instytucji wydalenia jako środka służącego dobru zakonnika, aczkolwiek „trudnemu”. Wydalenie fakultatywne bowiem, którego powodem nie jest popełnienie przestępstw, jak w przypadku wydalenia obligatoryjnego, lecz inne ważne przyczyny, mimo iż usuwa zakonnika z instytutu i stanu zakonnego, pozbawia go wcześniejszych praw, jest zazwyczaj czymś przykrym i wstydlivym to jednak, gdy wydalony zakonnik przyjmie odpowiedzialnie nowy dla niego stan rzeczy, może doprowadzić go do świętości życia ucząc szczerości wobec siebie samego i wspólnoty kościelnej. Instytucja wydalenia chroni przed sytuacją, gdy w pewnym momencie zakonnik staje się karykaturalnym przykładem obranego wcześniej przez siebie sposobu życia poświęconego Bogu. Wydalenie natomiast pomaga mu w przyjęciu z pełną świadomością prawdy o sobie samym i życiu chrześcijańskim, chociaż wymaga ono podjęcia wysiłku zarówno ze strony zakonnika jak i władzy instytutu. Stąd instytucja wydalenia fakultatywnego nie może być pojmowana w kategoriach odpłaty za popełnione przez zakonnika zło, lecz jako rewizja jego powołania, które znalazło się w głębokim kryzysie wynikającym z wnętrza osoby oraz okoliczności zewnętrznych (s. 105, 106).

W drugiej części rozdziału zostały poddane dogłębnej analizie przyczyny wydalenia fakultatywnego zawarte w kan. 696 KPK/1983. W następujących po sobie podrozdziałach Autor omawia 8 przyczyn wydalenia, tak jak zostały one wyliczone przez Prawodawcę, tj. habitualne zaniedbywanie obowiązków życia konsekrowanego; powtarzające się naruszanie świętych więzów; uporczywe nieposłuszeństwo prawnym nakazom przełożonych w poważnej materii; wielkie zgorszenie powstałe wskutek zawinonego zachowania się zakonnika; uporczywe podtrzymywanie lub rozpowszechnianie poglądów potępionych przez Nauczycielski Urząd Kościoła; publiczne

przyjęcie ideologii przepojonych materializmem lub ateizmem; bezprawna nieobecność, o której mowa w kan. 665, § 2, trwająca pół roku, a także inne podobne poważne przyczyny, określone ewentualnie własnym prawem instytutu.

Trzeba zauważyć, że wyliczone przyczyny wydalenia fakultatywnego nie stanowią katalogu wyczerpanego i zamkniętego, lecz pozostawia się instytutowi możliwość dołączenia w prawie własnym dodatkowych przyczyn. Przy czym, wszystkie one muszą być poważne, zewnętrzne, poczytalne i prawnie potwierdzone. Tym czterem cechom, które powinny charakteryzować wszystkie motywy wydalenia fakultatywnego o. P. Michowicz poświęca końcową część drugiego rozdziału, kładąc przy tym nacisk na odpowiedzialność przełożonych zarówno za niepoprawnego zakonnika jak i wspólnotę, w której on przebywa, w przypadku zaistnienia opisanych okoliczności skłaniających do podjęcia procedury o wydalenie. Zaniedbanie tych czynności zagraża bowiem pojmowaniu wspólnoty zakonnej jako wspólnoty służącej zbawieniu.

W rozdziale trzecim dysertacji pt. *Wykonywanie i funkcja kontrolna władzy administracyjnej w odniesieniu do wydalenia fakultatywnego* zostały omówione kwestie władzy wykonawczej w instytutach zakonnych życia konsekrowanego, tryb wykonywania władzy administracyjnej oraz nadzorowanie administracyjne i sądowe dekretu wydalającego. Ogólne sprawowanie władzy wykonawczej Autor opisał przede wszystkim w szerokiej optyce eklezjologii Soboru Watykańskiego II i odpowiednich norm KPK/1983 roku, wspominając na wstępie, iż według doktryny KPK/1917 roku była ona określana mianem świętej władzy i ukazywana jako władza zwierzchnia prywatna. O. P. Michowicz zwrócił szczególną uwagę na dwa podmioty tejże władzy: aktywny i bierny. W dalszej części rozdziału dokonał opisu dekretu wydalającego jako aktu administracyjnego. Zatrzymał się dłużej przy warunkach wymaganych do ważności dekretu tj. konieczności zawarcia w nim sumarycznego umotywowania prawnego i faktycznego. Dużo miejsca poświęcił również prawom wydalanego zakonnika do obrony i wniesienia rekursu do kompetentnej władzy kościelnej – rekursu hierarchiczno-administracyjnego i procesowo-administracyjnego.

W ostatnim, czwartym rozdziale pracy, o. P. Michowicz zajął się postępowaniem administracyjno karnym wydalenia fakultatywnego kładąc akcent na zagadnienie władzy kompetentnej do wydalenia zakonnika oraz na jej uprawnienia. Przeanalizował również problematykę samego dekretu wydalającego. Szkoda, że nie wyeksponował w niej w formie podpunktów

zasadniczych kwestii związanych ze sformułowaniem dekretu wydającego. Ułatwiłoby to znacznie lekturę tej bardzo interesującej i ważnej części w procesie wydalenia zakonnika i umożliwiło czytelnikowi sprawne sięgnięcie do materii, które interesują go najbardziej, bez konieczności szukania szczegółów w dziesięciostronicowym tekście. Natomiast w podrozdziale zatytułowanym *Skutki prawne dekretu potwierdzonego* i podzielonego już na podpunkty wyznaczone trzema podstawowymi następstwami wydania dekretu, na uwagę zasługuje podjęcie analizy norm prawnych obowiązującego KPK/1983 roku z odpowiednimi normami KPK/1917 roku, np. w kwestii ustania ślubów. Często bowiem w tej materii pojawiają się obiekcje, czy wydalony zakonnik jest rzeczywiście zwolniony ze ślubów: czystości, ubóstwa i posłuszeństwa czy tylko z praw i obowiązków z nich wynikających. Autor w nawiązaniu do kan. 669 §1 KPK/1917 roku wyjaśnia tę wątpliwość. Należy też zaakcentować w tym miejscu precyzję badań o. P. Michowicza uwidaczniającą się poprzez dodanie w tytule omawianego podpunktu przymiotnika „potwierdzonego”, gdyż inni autorzy nie zwracają na to większej uwagi, pisząc ogólnie o skutkach prawnych dekretu wydającego, a przecież fakt jego potwierdzenia lub nie potwierdzenia decyduje o ważności dokumentu i o tym, czy owe skutki w ogóle zaistnieją. W zakończeniu rozdziału został podjęty aspekt ekonomiczny wydalonego zakonnika w postaci różnych symulacji ukazujących zarówno wydalonego zakonnika jak i instytut, mający za zadanie zachowania słuszości i ewangelicznej miłości względem usuniętego członka.

Wnioski końcowe rozprawy stanowią rekapitulację dociekań naukowych podjętych przez Autora w ramach poszczególnych rozdziałów. Zostały one zredagowane w formie pięciu obszernych punktów, poprzedzonych przesłanką. Ta ostatnia zapowiada przedmiot badań i zasadnicze trudności z nim związane m.in. słabe strony obowiązującej prawnej regulacji instytucji wydalenia fakultatywnego zakonnika. Natomiast kolejne punkty nawiązują do badań przeprowadzonych w ramach poszczególnych rozdziałów dysertacji i jej wniosków końcowych.

Szczególnie cenne dla dysertacji pod względem naukowym są wyczerpujące wnioski, które o. P. Michowicz prezentuje na końcu każdego rozdziału swej pracy, analogicznie co prawda jak w większości prac doktorskich. Te jednak zwracają uwagę czytelnika swym okazałym rozmiarem (3-4 stronicowe). Podobnie zresztą jak obszerne i wnikliwe w swej treści wprowadzenia do każdego rozdziału pracy. Stanowią one swoistą syntezę

przeprowadzonych w każdym rozdziale badań, pozwalają na łatwiejsze przechodzenie do treści kolejnych rozdziałów dysertacji.

Reasumując, należy zauważyć, że recenzowana publikacja o. P. Michowicza stanowi bez wątpienia naukowe opracowanie instytucji wydalenia fakultatywnego zakonnika. Studium przedstawia wyczerpujący i wielowymiarowy rozwój dyscypliny kanonicznej w tym przedmiocie, kładąc nacisk przede wszystkim na kwestię analizy prawnej elementów składających się na procedurę wspomnianej instytucji życia konsekrowanego nie tylko w kategoriach refleksji teoretycznych, nie do uniknięcia zresztą w pracy badawczej, lecz przede wszystkim w konkretnych rozwiązaniach zatwierdzonych przez władzę kościelną i tych nowych, które przynoszą realia współczesnego życia.

s. Bożena Szewczul WNO

Jarosław Sokołowski, *Urząd biskupa pomocniczego w prawie powszechnym Kościoła łacińskiego. Studium historyczno-prawne*, Warszawa 2014, ss. 280.

Na wstępie oceny wyżej wskazanego dzieła pragnę podkreślić, że podjęta przez Autora problematyka ma charakter nowatorski, bowiem w polskiej literaturze kanonistycznej nie znajdujemy tego typu opracowania monograficznego. Należy jednak dodać, że poszczególne wątki badawcze prezentowane w tym studium były już podejmowane przez kanonistów w różnego rodzaju artykułach.

Opracowanie wpisuje się w powiększające się ostatnimi laty zainteresowanie pozycją biskupa w Kościele. Łączy się to ściśle z nauką Soboru Watykańskiego II, który przedstawiając sprawę hierarchicznego ustroju Kościoła, nie mógł przejść obojętnie obok wyżej wspomnianego zagadnienia. Stąd też Sobór w swym podstawowym dokumencie, mianowicie Konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium*, zwłaszcza w trzecim rozdziale o hierarchicznym ustroju Kościoła, a w szczególności o episkopacie, obszernie naświetla zagadnienie biskupstwa we wspólnotce kościelnej. Ponadto owocem prac soborowych jest specjalny dokument poświęcony pasterskim zadaniom biskupów w Kościele *Christus Dominus*. W przytoczonych dokumentach Sobór podkreśla i przypomina, że biskupi są przełożonymi Ludu Bożego, którym kierują. To odpowiedzialne zadanie wymaga od nich